

Зміст

Вступ	4
1 Загальні правила організації та проведення комплексного державного екзамену	5
1.1 Організація та порядок проведення державного екзамену	5
1.2 Структура екзаменаційного білета (комплексного кваліфікаційного завдання).....	6
2. Програма комплексного державного екзамену	7
3. Приклади розв'язання практичних (ситуаційних) завдань	36
4. Критерії оцінювання відповіді на питання екзаменаційного білета ...	39
5. Короткий термінологічний словник	42

ВСТУП

Методичні рекомендації розроблені відповідно до вимог галузевих стандартів вищої освіти підготовки фахівців рівня «молодший спеціаліст» за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» і мають на меті надання допомоги студентам при підготовці до державного кваліфікаційного екзамену.

Державна атестація студента здійснюється після завершення ним навчання у навчальному закладі за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем.

До складання державного екзамену, що проводиться на відкритому засіданні державної комісії допускають студентів, які виконали всі вимоги навчального плану.

Державний екзамен проводиться як комплексна перевірка знань студентів з таких **навчальних дисциплін**:

1. «Фінанси».
2. «Страховання»
3. «Банківська система»

Зміст комплексних кваліфікаційних завдань (ККЗ), що виносяться на державний екзамен, орієнтується на діагностику рівня опанування спеціалістом професійної компетенції, що визначені у галузевому стандарті «ГСВОУ ОКХ -10 «Державний стандарт вищої освіти», освітньо-кваліфікаційній характеристиці, варіативній частині освітньо-кваліфікаційної характеристики, а також засобах діагностики якості вищої освіти.

1. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ

1.1. Організація та порядок проведення державного екзамену

Дирекція, спільно із цикловою комісією, формує державну екзаменаційну комісію і затверджує форму здачі екзамену. Державна екзаменаційна комісія створюється щорічно для проведення державної атестації – державних екзаменів (у формі виконання ККЗ) і захисту кваліфікаційних робіт та діє протягом календарного року як єдина для денної, заочної форм навчання з кожної спеціальності.

Голова ДЕК призначається Міністерством освіти і науки України за пропозицією директора коледжу з представників галузей-замовників. До складу комісії входять викладачі випускаючих та профільних циклових комісій, провідні фахівці виробництва, наукових установ. Персональний склад ДЕК затверджується директором не пізніше ніж за місяць до початку роботи.

Робота ДЕК проводиться у терміни, передбачені навчальними планами. Графік роботи комісії затверджується директором.

Державний екзамен проводиться в усній формі відповідно до затвердженої програми. До студентів доводять програму екзамену, довідкову літературу.

Розпорядженням по коледжу оголошують розклад складання екзамену і проведення консультацій. Консультації проводять провідні викладачі циклової комісії.

Екзамен проводять в навчальних групах згідно із розкладом. Всі студенти групи сформованої дирекцією коледжу повинні з'явитися до початку екзамену в аудиторію, що вказана в розкладі.

На підготовку відповіді на питання, що поміщені в білеті студенту відводять 0,5 години.

Під час екзамену забороняється:

- використовувати будь-яку літературу, записи, мобільні телефони;
- підказувати, говорити, надавати консультації студентами один одному;
- консультиватися з членами державної екзаменаційної комісії;
- виходити з аудиторії з будь-якими робочими аркушами.

На відповіді (включно з додатковими питаннями) відводять 30 хвилин. Порядок відповідей на питання визначає сам студент. Відповідь студента на питання екзаменаційного білета повинна бути чіткою, логічною та науково обгрунтованою. Відповідь слід будувати в

єдності теорії та практики з підтвердженням теоретичних положень конкретними фактами.

Екзаменаційна комісія має право ставити додаткові питання білета, як поглибленого, так і доповненого характеру, та що не виходять за рамки програми державного екзамену.

Екзаменаційна комісія (після завершення екзамену всіма студентами) ухвалює рішення і оголошує результати державного екзамену.

1.2. Структура екзаменаційного білета (комплексного кваліфікаційного завдання)

Екзаменаційний білет складається з чотирьох питань: три теоретичних і задача. Завдання білету мають міждисциплінарний (інтегрований) характер, спрямований на виявлення сформованості аналітичних, діагностичних, прогностичних умінь випускника. Білети рівноцінні за складністю і трудомісткістю та забезпечують перевірку готовності випускника до професійної діяльності.

2. ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ

Програма державного екзамену на присвоєння освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» складена згідно з галузевим стандартом вищої освіти затверджена на засіданні циклової комісії з економічних дисциплін, протокол № 8 від 13 квітня 2017 року.

2.1. Навчальна дисципліна «Фінанси»

Зміст навчальної програми

Тема 1. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів

Фінанси як економічна категорія. Об'єктивні передумови виникнення фінансів. Об'єкти та суб'єкти фінансових відносин.

Зміст розподільчої функції. Об'єкти і суб'єкти розподілу. Контрольна функція фінансів, їх зміст. Регулююча функція фінансів.

Взаємозв'язок фінансів з іншими розподільчими категоріями у процесі вартісного розподілу і перерозподілу ВВП. Фінанси і ціни. Загальні риси та відмінності фінансів, заробітної плати, інших доходів фізичних осіб, як інструментів розподілу. Фінанси і кредит.

Фінансовий контроль: його зміст, значення і види. Фінансові ресурси. Їх суть, склад, структура. Фінансові ресурси держави, їх джерела та метод акумуляції. Фінансові ресурси суб'єктів господарювання. Фінансові ресурси фізичних осіб

Напрями та форми використання фінансових ресурсів. Розподіл фінансових ресурсів за цільовим призначенням. Фінансові резерви, їх суть і значення. Форми і методи формування фінансових резервів. Резервний фонд бюджету. Мета створення та напрями витрачання коштів резервного фонду Державного бюджету України.

Тема 2. Генезис і еволюція фінансів

Історичний характер фінансів. Зародкові форми фінансів. Первинні форми фінансових відносин.

Зародження та поширення терміну «фінанси». Фінанси як економічна категорія. Розширення фінансових відносин. Еволюція форм фінансових відносин.

Еволюція податку. Натуральна та грошова форма оподаткування. Домени як доходи від державної власності. Регалії як метод формування доходів державної казни. Субсидії на етапі формування доменіального устрою. Реформування податків.

Розвиток бюджету. Еволюція державних доходів і видатків. Розвиток системи державних фінансів. Перевищення доходів бюджету над видатками. Формування бюджетної системи України.

Зародження та історичний розвиток позабюджетних фондів та державного кредиту.

Тема 3. Становлення та розвиток фінансової науки

Історичні передумови виникнення фінансової науки та її роль у суспільстві. Фінансова наука як самостійна галузь знань. Мета фінансової науки.

Структура та особливості фінансової науки. Суб'єкти та об'єкти фінансової науки. Об'єкт та предмет дослідження фінансової науки. Предмет фінансового дослідження. Функції фінансової науки.

Зародження та історичний розвиток фінансової науки у світі. Фінансова наука у XV_XIX ст. Світова фінансова наука XX ст.

Розвиток фінансової науки у сучасний період. Сучасна фінансова думка.

Тема 4. Фінансове право і фінансова політика

Поняття фінансової системи, її склад та принципи побудови. Сфери і ланки фінансових відносин.

Сутність та головна мета фінансової політики держави. Стратегія і тактика фінансової політики. Умови результативності фінансової політики. Основні складові фінансової політики держави. Фінансова політика держави у різних галузях. Фінансова політика суб'єктів господарювання та її складові. Основні завдання фінансової політики суб'єктів господарювання. Фінансова політика домогосподарств.

Фінансовий механізм та його роль у реалізації фінансової політики держави. Склад фінансового механізму.

Управління фінансами. Функції органів управління фінансами.

Фінансове право як самостійна галузь права. Основи фінансового законодавства.

Тема 5. Податки. Податкова система

Податки як економічні відносини. Суть та функції податків. Поняття обов'язкових платежів. Податкові платежі, відрахування, внески. Податкові збори.

Елементи податку. Основні види податків. Прямі і непрямі податки. Класифікація податків за характером відсоткових ставок.

Податкова система України: суть та склад. Загальнодержавні та місцеві податки. Принципи оподаткування.

Податкова політика як діяльність держави у сфері оподаткування. Критерії успішності податкової політики.

Характеристика основних податків і зборів податкової системи України. Пряме і непряме оподаткування.

Тема 6. Бюджет. Бюджетна система

Бюджет як основний фінансовий план держави та інструмент управління економікою. Суть та призначення бюджету. Економічний зміст бюджету. Розподільча та контрольна функції бюджету.

Бюджетна система України. Принципи побудова бюджетної системи. Зведений бюджет.

Бюджетний процес та його складові. Бюджетне планування та збалансування бюджету. Учасники бюджетного процесу. Стадії бюджетного процесу. Касове виконання бюджету. Казначейська форма обслуговування державного бюджету.

Державні доходи їх економічний зміст. Склад та класифікація державних доходів. Доходи бюджету. Матеріальне джерело доходів бюджету. Склад та методи формування доходів бюджету.

Державні видатки та їх особливості. Принципи організації державних видатків. Класифікація державних видатків. Методи фінансування державних витрат. Форми бюджетного фінансування. Метод єдиного казначейського рахунку.

Тема 7. Бюджетний дефіцит

Бюджетний дефіцит як перевищення видатків над доходами. Причини виникнення бюджетного дефіциту.

Види бюджетного дефіциту. Стійкий і тимчасовий бюджетний дефіцит. Відкритий і прихований бюджетний дефіцит. Свідомий та вимушений бюджетний дефіцит. Фактичний, структурний та циклічний бюджетний дефіцит. Активний і пасивний бюджетний дефіцит.

Особливості розвитку економіки України, що зумовлюють дефіцит бюджету. Заходи держави, спрямовані на подолання бюджетного дефіциту.

Джерела покриття бюджетного дефіциту. Державні позики та емісія грошей. Інфляційні та не інфляційні джерела. Наслідки бюджетного дефіциту.

Тема 8. Державний кредит

Економічна сутність державного кредиту, його призначення. Відмінність державного кредиту від банківського. Об'єктивна необхідність та доцільність використання державного кредиту. Функції державного кредиту.

Види державного кредиту. Внутрішній і зовнішній державний кредит. Боргові цінні папери держави. Міжнародний державний кредит.

Класифікація державних позик за різними ознаками. Джерела погашення державних позик.

Поняття державного боргу та види. Обслуговування державного боргу. Вплив державного боргу на економіку країни.

Управління державним боргом. Принципи управління державним боргом. Мета політики управління боргом. Методи коригування позикової політики.

Тема 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

Сутність, функції та роль місцевих фінансів. Місцеві фінанси як система фінансових відносин. Принципи організації місцевих фінансів. Територіальна громадян та її функції.

Місцеві бюджети у бюджетній системі України. Склад та особливості місцевих бюджетів. Загальний та спеціальний фонд. Поточний бюджет та бюджет розвитку. Класифікація доходів місцевих бюджетів за економічною природою. Власні і закріплені доходи. Видатки місцевих бюджетів. Поточні видатки і видатки розвитку. Місцеві податки та збори. Касове виконання місцевого бюджету.

Державна регіональна фінансова політика та її мета. Бюджетне регулювання як засіб збалансування бюджетів. Фінансове вирівнювання. Міжбюджетні відносини. Способи розмежування доходів. Бюджетний федералізм. Міжбюджетні трансферти.

Тема 10. Соціальні позабюджетні фонди

Становлення та розвиток соціальних позабюджетних фондів. Необхідність формування позабюджетних фондів. Загальна характеристика соціальних позабюджетних фондів. Функції та завдання соціального страхування.

Джерела формування доходів бюджетів позабюджетних фондів. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування як консолідований страховий внесок.

Пенсійний фонд України як центральний орган виконавчої влади. Система пенсійного забезпечення в Україні та її рівні. Особливості реалізації пенсійної реформи в Україні. Основні завдання Пенсійного фонду України.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, та витратами зумовленими народженням і похованням, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття як некомерційні самоврядні організації.

Тема 11. Фінанси суб'єктів господарювання

Основи організації фінансів підприємства. Особливості організації фінансових відносин на підприємствах залежно від організаційно-правової форми. Комерційний розрахунок і його принципи. Бюджетне (кошторисне) фінансування. Неприбуткова діяльність.

Майно підприємства. Поняття капіталу. Вкладений і нагромаджений капітал власний капітал. Статутний капітал підприємства. Основний капітал. Основні засоби підприємства. Їх структура, вартісна оцінка та відтворення. Оборотний капітал. Оборотні кошти підприємства. Склад оборотних коштів. Джерела формування оборотних коштів.

Доходи підприємства, їх склад та економічна характеристика. Витрати підприємства. Витрати підприємства за видами діяльності. Прибуток (збиток) суб'єктів господарювання. Формування і розподіл прибутку. Валовий прибуток. Прибуток до оподаткування. Валові доходи та валові витрати підприємства. Рентабельність як відносний показник прибутковості. Види рентабельності. Показники оцінки фінансового стану підприємства: ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість.

Тема 12. Фінанси домогосподарств

Домогосподарство як інституційна одиниця та суб'єкт фінансових відносин. Основні завдання домогосподарств в умовах економіки ринкового типу.

Фінанси домогосподарств та їх особливості. Фінансові потоки домогосподарства. Фінансове планування у домогосподарствах. Фінансування домогосподарств за допомогою кредитних ресурсів.

Бюджет домогосподарства та його структура. Джерела доходів домогосподарств. Напрямки видатків домогосподарств. Тенденції зміни структури витрат домогосподарств. Бюджет домогосподарств і прожитковий мінімум.

Споживання і заощадження населення. Фінансові ресурси домогосподарств. Чинники, що впливають на розмір витрат домогосподарств. Особисті фінанси та їх розвиток в умовах ринку.

Тема 13. Страхування. Страховий ринок

Сутність, форми й методи страхового захисту. Економічна необхідність і роль страхування у забезпеченні безперервності суспільного виробництва.

Система страхових фондів. Форми створення резервних страхових фондів. Переваги і недоліки різних форм створення резервних страхових фондів.

Суб'єкти страхування. Фінансові відносини у сфері страхування. Співстрахування та перестрахування. Сфера охоплення страхових відносин. Страхові платежі та страхові тарифи. Страхове відшкодування та страхова сума. Методи визначення розміру страхових відшкодувань. Страховий поліс як документ, що посвідчує факт страхування. Страховий випадок і страхова подія. Класифікація страхування.

Поняття страхового ринку. Учасники страхового ринку. Страхові агенти і страхові брокери.

Тема 14. Фінансовий ринок

Об'єктивна необхідність і значення фінансового ринку. Економічний зміст фінансового ринку. Функції фінансового ринку. Учасники фінансового ринку.

Склад та структура фінансового ринку. Класифікація фінансового ринку. Первинний та вторинний фінансовий ринок. Біржовий та позабіржовий фінансовий ринок.

Поняття та види цінних паперів. Емітенти та інвестори.

Акція як цінний папір. Види акцій. Прості і привілейовані акції.. Документарна та бездокументарна форма випуску акцій. Номінальна та ринкова вартість акцій.

Облігації як вид борових цінних паперів. Види облігацій. Процентні та безпроцентні облігації. Казначейські зобов'язання держави. Інвестиційні та ощадні сертифікати. Векселі та їх види.

Приватизаційні цінні папери. Похідні цінні папери.

Тема 15. Фінансовий менеджмент

Поняття фінансового менеджменту та його роль у сучасних умовах. Мета та завдання фінансового менеджменту. Функції фінансового менеджменту та їх класифікація залежно від суб'єкта і об'єкта.

Завдання фінансових менеджерів. Механізм фінансового менеджменту. Напрямки діяльності фінансових менеджерів. Функціональні обов'язки фінансових менеджерів. Інструменти фінансового управління.

Стратегія і тактика фінансового менеджменту. Система забезпечення фінансового менеджменту. Правове забезпечення фінансового менеджменту підприємств України. Організаційне забезпечення фінансового менеджменту як сукупність внутрішніх структурних служб підприємства. Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту.

Тема 16. Міжнародні фінанси

Міжнародні фінансові відносини як форма міжнародних економічних відносин. Особливості руху міжнародних фінансових потоків.

Поняття та роль міжнародних фінансів. Призначення міжнародних фінансів. Розподільча та контрольна функції міжнародних фінансів.

Тенденції розвитку світового фінансового ринку. Світовий фінансовий ринок з функціонального та інституційного погляду. Міжнародний фінансовий ринок – суть та призначення. Особливості сучасного міжнародного фінансового ринку. Класифікація міжнародного фінансового ринку. Сегменти міжнародного фінансового ринку..

Міжнародні фінансові організації. Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Європейський Союз (ЄС). Міжнародні фінансові інституції. Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Всесвітній банк.

Тема 17. Фінансова безпека держави

Економічна безпека держави та її три тури. Фінансова безпека держави у системі економічної безпеки.

Поняття та роль фінансової безпеки. Складові фінансової безпеки та їх призначення. Бюджетна, валютна, грошово-кредитна, боргова, банківська та інвестиційна безпека. Фінансова безпека страхового та фондового ринку.

Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави. Фактори, що впливають на фінансову безпеку держави та їх класифікація. Принципи забезпечення фінансової безпеки держави.

Зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці держави. Індикатори фінансової безпеки держави.

Тема 18. Фінанси країн з розвинутою ринковою економікою

Особливості грошового обігу та грошово-кредитної політики Сполучених Штатів Америки. Федеральна резервна система США. Податкова система країни. Особливості формування доходів та здійснення видатків федеральним та місцевими бюджетами.

Грошова система та грошово-кредитна політика Японії. Податкова та пенсійна системи країни. Дохідна і видаткова частини державного бюджету країни. Бюджетна система та бюджетний процес у Японії.

Особливості грошової системи та грошово-кредитної політики Німеччини. Особливості функціонування фінансово-кредитних установ у країні. Бюджетна система та бюджетний устрій Німеччини. Податкова система земель та федеральні податки.

Особливості функціонування фінансової системи скандинавських країн. Спільні риси та специфіка державного регулювання фінансової сфери у цих країнах. Державні витрати, рівень оподаткування, державне споживання у країнах Скандинавії. Соціальна спрямованість державної політики.

Тема 19. Фінанси Європейського Союзу

Європейська економічна інтеграція: етапи розвитку та коригування пріоритетів фінансової політики. Етапи регіональної економічної інтеграції.

Інституційна структура Європейського Союзу в контексті формування єдиної фінансової політики. Основні інститути влади Європейського Союзу. Фінансові органи Європейського союзу.

Організація фінансів Європейського Союзу. Автономний бюджет, гармонізація податкового законодавства, формування єдиної валютної політики та єдиного ринку банківських послуг. Поглиблення інтеграції в інституційній сфері.

Особливості формування бюджету та бюджетний процес Європейського Союзу. Доходи і витрати бюджету Європейського Союзу.

Список рекомендованої літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 254%EA/96-%E2%F0](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%EA/96-%E2%F0).

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/2542-14](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2542-14).

3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/436-15](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15).

4. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

5. Митний кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/4495-17](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17).

6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/435-15](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15).

7. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991 № 1560-ХІІ [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

8. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30.10.1996 № 448/96-ВР [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/448/96-вр](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр).

9. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 № 2664-ІІІ

[Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

10. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 № 85/96-ВР [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

11. Закон України “Про банки і банківську діяльність” 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

12. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

13. Закон України “Про господарські товариства” від 19.09.1991 № 1575-XII [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

14. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

15. Закон України “Про акціонерні товариства” від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

16. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

17. Закон України “Про державну підтримку та розвиток малого та середнього підприємництва в Україні ” від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

18. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування ” від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

19. Закон України “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.

20. Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 08.07.2010 № 2464- VI [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

21. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” від 09.04.1999 № 586- XIV [Електронний ресурс]: за станом на 02 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

22. Біла О.Г. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / Біла О.Г., Чуй І.Р. – Львів 2012. – 390 с.

23. Вдовенко Л.О. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / Вдовенко Л.О., Сушко Н.М., Фаюра Н.Д. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 152 с.

24. Венгер В.В. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / В.В. Венгер. – К.: ЦУЛ, 2009. – 432 с.

25. Іжевський П.Г. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / Іжевський П.Г., Кошонько О.В. – Львів: “Магнолія 2006”, 2013. – 373 с.

26. Кудряшов В.П. Курс фінансів [Текст]: навч. посіб. / В.П. Кудряшов. – К.: Знання, 2008. – 431 с.

Меглаперидзе А.С. Фінанси [Текст]: навч. посіб. / А.С. Меглаперидзе. – К.: ЦУЛ, 2013. – 420 с.

2.2. Навчальна дисципліна «Страхування»

Список рекомендованої літератури:

1. Бюджетний кодекс України № 2478-VI від 09.07.2010 [електронний ресурс]/ Верховна Рада України.-Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
2. Податковий кодекс України № 2755- VI від 02.12.2010 [електронний ресурс]/ Верховна Рада України.-Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
3. Закон України «Про державний бюджет на поточний рік»
4. Наказ МФУ «Про затвердження бюджетної класифікації» № 604 від 27.12.2001
5. . Аргус М.М. Бюджетна система України/М.М. Аргус, Н.М. Хижа. –Знання.- 2007 -328с.
6. Алексеев І.В., Ярошевич Н.Б. Бюджетна система- К.: «Хай- Тек Прес», 2007, 376 с.
7. Бюджетна система : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. □ К. : Знання, 2010. 223 с.
8. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Львів. держ. ун-т внутр. справ ; [уклад.]: Р. С. Сорока, І. Г. Благун. - Л. : ЛьвДУВС, 2011. - 234 с.
9. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. - К. : Знання, 2010. - 223 с.
10. Бюджетна система. Вишкіл студії [Текст] : [навч. посіб.] / [Юрій С. І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Юрія, д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко ; Терноп. нац. екон. ун-т. - Т. : ТНЕУ, 2010. - 423 с.
11. Владимиров К.М. Бюджетна система [текст]: Навч.пос./ Владимирова К.М., Владимирова Я.В., МінзаТ.К.-К.: Кондор, 2009.- 220с.
12. Карлін М.І. Бюджетна система України: Навч. пос. - К.: Знання, 2008.-350с.
13. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: навч.пос.-2-ге вид.-К.: Знання, 2008.-670с.
14. Сорока Р.С. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Львів. держ. ун-т внутр. справ ; [уклад.]: Р. С. Сорока, І. Г. Благун. - Л. : ЛьвДУВС, 2011. - 234 с.
15. Фещенко Л.В. Бюджетна система: навч.посібн.-ЦУЛ.-2008.- 462с.

16. Чала М.К. Бюджетна система України: навч. посібн.- Знання.- 2010.-223с.
17. Чала Н.Д. Бюджетна система [Текст] : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. - К. : Знання, 2010. - 223 с.
18. Чала Н.Д. Бюджетна система : навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. □ К. : Знання, 2010. 223 с.
19. Юрій С.І. Бюджетна система. Вишкіл студії [Текст] : [навч. посіб.] / [Юрій С. І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Юрія, д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко ; Терноп. нац. екон. ун-т. - Т. : ТНЕУ, 2010. - 423 с.

2.3. Навчальна дисципліна «Банківська система»

Зміст навчальної програми

Тема 1. Порядок створення і організації діяльності комерційних банків.

Уявлення про суть банку з позиції його історичного розвитку. Період зародження банку і банківської справи. Умови переростання кредитора в банк.

Суть, побудова та функції банківської системи. Реорганізація банківської системи України. Сучасне банківське законодавство та його значення в забезпеченні стабільності банківської системи і напрямки його подальшого удосконалення. Перспективи розвитку банківської системи в Україні.

Сутність банку та принципи його діяльності. Суть, цілі та принципи діяльності банків в умовах ринкової економіки. Види банків та об'єднань за їх участі. Державне регулювання та ліцензування банківської діяльності в Україні. Порядок створення банків в Україні.

Умови та порядок реєстрації банків. Види структурно відокремлених банківських підрозділів (філії, відділення, представництва та ін.). Порядок їх реєстрації та умови (особливості) функціонування.

Організаційно-управлінська структура банку. Органи управління банку та їх повноваження і функції. Функціональні підрозділи банку та їх призначення.

Сутність, основні принципи організації банківських операцій, їх класифікація. Ліквідність банку, види та порядок визначення Економічні нормативи, що регулюють діяльність банків, ліквідність банків і робота, що пов'язана з її підтримкою.

Тема 2. Формування ресурсів комерційних банків.

Капітал (ресурси) КБ, склад, структура, формування і розміщення. Власний капітал КБ, склад, структура, джерела формування. Основні функції власного капіталу КБ: захисна і регулююча. Резервний капітал КБ, нормативна величина стосовно статутного капіталу, норма відрахування від прибутку, призначення. Додатковий капітал. Депозитні операції банків. Депозитний (залучений) капітал КБ, джерела формування. Недепозитні операції КБ з формування ресурсів, види цих операцій. Недепозитні операції КБ з формування ресурсів на Міжбанківському ринку Позичкового капіталу. Ломбардний кредит НБУ, який надається КБ, строк

користування, забезпечення, умови надання, повернення. Недепозитні операції КБ з формування ресурсів через емісію власних облігацій. Недепозитні операції КБ з формування ресурсів через операції з купівлі й продажу цінних паперів (ЦП) державних позик. Пряме і зворотне РЕПО. Емісія цінних паперів власного боргу. Управління ресурсами комерційного банку. Визначення норм обов'язкових резервів, процентна політика, рефінансування КБ. Операції з цінними паперами на відкритому ринку. Прогнозування банківських ресурсів.

Тема 3. Забезпечення фінансової стійкості банку.

Поняття банківської стабільності. Формування резервів для покриття можливих втрат від проведення активних операцій. Резервний фонд комерційного банку, розмір та порядок відрахування, використання коштів резервного фонду. Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку. Порядок формування та нормативи відрахувань. Резерви для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості та від операцій з ЦП.

Фінансова звітність банку: бухгалтерський (банківський) баланс, звіт про прибутки та збитки. Активи і пасиви балансу. Фінансові результати. Витрати банку. Витрати на виплату процентів. Можливості збільшення чистого доходу.

Показники оцінювання прибутковості КБ: прибутковість банківських активів (ROA), прибутковість акціонерного капіталу (ROE), процентна маржа (SPRED). Чистий прибуток на одну акцію (ЧПа), чиста процентна маржа (ЧМП).

Порядок регулювання діяльності банку. Поняття ліквідності банку.

Державне регулювання курсу національної валюти стосовно іноземної.

Тема 4. Розрахунково-касові операції комерційних банків.

Платіжний оборот, суть, структура: безготівковий та готівковий грошовий оборот. Операції КБ з розрахунково-касового обслуговування клієнтів, сутність і принципи. Банківські рахунки юридичних осіб з національною і іноземною валютою: порядок відкриття, ведення, закриття.

Конкурентний банківський рахунок, операції на ньому. Бюджетні банківські рахунки, відкриті операції. Безготівкові розрахунки, їх суть, значення, класифікація, принципи організації, методи (способи)

здійснення. Безготівкові міжгосподарські розрахунки, принципи, форми документів, на основі яких банки за дорученням клієнтів здійснюють розрахунково-касові операції. Сутність безготівкових розрахунків платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, чеками, платіжними вимогами. Міжбанківські розрахунки між КБ та між КБ та НБУ, що базуються на кореспондентських відносинах. Система електронних платежів (СЕП) НБУ. Депозитні (вкладні) строкові рахунки, в національній і іноземній валюті, операції на цих рахунках. Відкриття, ведення КБ поточних рахунків фізичних осіб суб'єктам підприємницької діяльності.

Організація готівкового-грошового обігу в банківських установах. Касове обслуговування. Касові операції у діяльності КБ, сутність, роль у збільшенні банківських ресурсів, доходності банку, порядок ведення. Оборотно-каса НБУ, основні функції у забезпеченні готівкою.

Порядок приймання банками готівки. Експертиза КБ банкнот і монет, мета і обробка. Порядок видачі КБ готівки юридичним і фізичним особам. Грошовий чек, вимоги щодо його заповнення. Касові операції через банкомати, види цих операцій.

Платіж і кредитування з використанням платіжних карток на електронній основі. Різновидності цих карток. Безготівкові банківські розрахунки з населенням, що пов'язані із зарахуванням і платежами з депозитних рахунків.

Контроль КБ за дотриманням клієнтами касової дисципліни, зокрема дотримання залишку готівки в касі і відповідність банків в касовій книзі із сумами грошей, отриманих в банку. Повнота здачі готівки в банк.

Тема 5. Операції банків з вексялями.

Поняття, економічна природа, види векселів. Нормативно-правова база операцій з вексялями. Простий та переказний вексель (тратта), способи використання. Первинні сторони та учасники векселя: векседавець, ремітент (простий), трасант (векседавець), трасат (платник). Місцеві, внутрішні та іноземні векселі. Сплата вексельної суми. Комерційний та фінансовий векселі. Поняття фіктивних, безгрошових векселів: підроблений, дружній (приятельський), бронзовий (дутий, вигаданий). Економічна сутність векселя. Обов'язкові реквізити векселя.

Операції з вексялями. Балансові та позабалансові операції банків з вексялями. Класифікація за групами: кредитні, торгівельні, гарантійні, розрахункові, комісійні та довірчі операції банків з

векселями. Іменний та бланковий індосамент. Авалювання та акцептування векселів. Вексельна гарантія «Аваль». Реквізити зобов'язання. Операції з оформлення векселями кредиторської та дебіторської заборгованості. Поняття банківського акцепту. Повний і частковий акцепт. Банківський акцепт як міжнародний платіжний засіб.

Урахування та переврахування векселів. Дисконтна ставка (процентна ставка), формула розрахунку. Різновиди урахування векселів: безоборотне врахування, врахування з реверсом.

Інші операції банків з векселями: кредити під заставу векселів, строкові позички під заставу векселів.

Тема 6. Кредитні операції банків.

Кредит як відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання позички. Поняття та принципи кредиту. Відмінність кредитних відносин від фінансових. Форми кредиту: комерційний, банківський, державний, міжнародний.

Кредитна політика банку, стандарти кредитування, кредитна інструкція.

Кредитний договір між банком і позичальником, що виникає із взаємних зобов'язань і відповідальності з приводу одержання позички. Основні ознаки класифікації банківського кредиту. Види позичкових рахунків, які відкривають КБ своїм позичальникам.

Принципи і умови банківського кредитування. Контроль за використанням позичок за цільовим призначенням і погашення у встановлені кредитним договором строки. Кредитні санкції. Оцінка КБ кредитоспроможності позичальника. Рейтингова оцінка КБ.

Етапи процесу банківського кредитування. Документи, які має подати позичальник для отримання банківської позички.

Класифікація кредитного портфеля. Оптимальна структура кредитного портфеля за нормами рекомендованими НБУ. Кредитний ризик, сутність, причини. Спеціальний резерв банку відшкодування ймовірних збитків від неповернення кредиту і процентів, джерела формування відрахувань до цього резерву за нормами, встановленими НБУ за групами кредитів кредитного портфеля.

Тема 7. Операції банків з цінними паперами.

Діяльність КБ на ринку цінних паперів (ЦП): емісійна, фінансових інвестицій, реальних інвестицій, фінансово-посередницька (клієнтська).

Види цінних паперів, які може банк випускати і розміщувати на ринку цінних паперів. Мета емісії. Операції КБ з емісії акцій для створення і збільшення вартості статутного капіталу. Основні етапи процесу емісійної діяльності банку з випуску акцій. Види акцій, які можуть випускати банки. Емісія боргових цінних паперів з формування депозитних і не депозитних ресурсів. Види боргових цінних паперів, які випускає банк. Види облігацій.

Фінансові інвестиції КБ на вторинному ринку цінних паперів. Формування банком портфеля цінних паперів.

Система показників, за якими банки оцінюють доходність звичайних акцій. Методи оцінки акцій та облігацій. Фінансово-посередницька діяльність КБ з випуску, розміщення цінних паперів за дорученням, від імені і за рахунок емітента. Операції КБ з розміщенням (андеррайтингу) цінних паперів. Комісійно-брокерська діяльність КБ на ринку цінних паперів.

Діяльність з управління ЦП та обслуговування клієнтських операцій.

Тема 8. Банківські інвестиції.

Значення інвестицій у розвитку і ефективному функціонуванні економіки. Економічна сутність та види інвестицій: валові, чисті інвестиції.

Класифікація інвестицій. Інвестиційна діяльність банків на ринку цінних паперів. Цілі банківських інвестицій.

Поняття інвестиційного портфелю. Безпека, доходність, ліквідність вкладень. Вибір стратегії фінансових вкладень.

Пріоритети банківського інвестування в Україні.

Пайові цінні папери (акції). Боргові цінні папери (державні боргові зобов'язання, облігації підприємств, ощадні сертифікати, банківські векселі). Похідні цінні папери (фінансові ф'ючерси, опціони, свопи). Акції та облігації як найбільш поширені об'єкти інвестування. Характеристики оцінки факторів банківських інвестицій в акції та облігації. Фінансові ризики інвестиційних операцій.

Диверсифікація інвестиційного портфелю як засіб зменшення фінансових ризиків та збільшення доходності інвестиційних операцій.

Тема 9. Операції банків у іноземній валюті.

Національна, іноземна, міжнародна валюти. Режим використання валюти: конвертована, неконвертована. Сфери і цілі використання валют: валюта платежу, валюта ціни, валюта операцій, валюта клірингу, валюта векселя. Котирування валют, види котирування (пряме, непряме). Валютний курс, його класифікація. Режими валютних курсів. Фіксований та гнучкий (ринковий) валютний курс. Плаваючий та керований валютний курс. Поняття фіксингу, курс продавця та покупця валюти. Крос-курс. Учасники (суб'єкти) валютних операцій: резиденти, нерезиденти. Об'єкти валютних операцій: іноземна валюта, цінні папери в іноземній валюті (чеки, векселі, облигації), інші боргові зобов'язання, виражені в іноземній валюті, дорогоцінні метали – золото, срібло, платина, природне дорогоцінне каміння. Поточні валютні операції та операції з рухом капіталу. Види валютних операцій банку згідно ліцензії НБУ.

Міжнародні валютні кореспондентські банківські рахунки «Ностро» і «Лоро».

Неторговельні операції комерційних банків в іноземній валюті. Конверсійні операції з готівковою іноземною валютою. Переказні операції в іноземній валюті. Переказні операції за системами «Western Union» та «Many Gram». Пластикові картки «Viza», «Europey Master Kard», «Amerikan-express» та дорожні чеки.

Торговельні поточні операції уповноважених банків в іноземній валюті. Операції на міжбанківському валютному ринку. Суб'єкти міжбанківського валютного ринку. Касові і строкові типи валютних угод. Угоди овернайт (overnight), спот (spot), форвард (forvard).

Тема 10. Нетрадиційні банківські операції та послуги.

Становлення ринку нетрадиційних банківських послуг в Україні.

Лізинг як форма довгострокового кредиту. Оперативний і фінансовий лізинг.

Суть факторингу та факторингові операції комерційних банків. Функція факторингу та його недоліки. Поняття форфейтингу та його характерні ознаки.

Інформаційні послуги, які надають КБ своїм клієнтам, основні види доходу від їх надання. Трастові послуги КБ, що надаються юридичним і фізичним особам. Види цих послуг. Консультативні послуги, що надають КБ своїм клієнтам, види, платежі за послуги.

Агентські послуги, що надають банки своїм клієнтам, відмінність від трастових послуг. Види цих послуг. Депозиторські послуги КБ із

зберігання цінностей клієнтів. Банківська порука і поручительські гарантії.

Класифікація банківських послуг. Критерії класифікації. Специфічні (традиційні) та неспецифічні (нетрадиційні) банківські послуги. Додаткові операції КБ.

Список рекомендованої літератури:

1. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2008. – 384 с.
2. Банківські операції : підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
3. Банківські операції : підручник / М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна, [та ін.]; за ред. Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 372 с.
4. Васюренко А. В. Банківські операції : навч. посіб. – 4-те вид., перероб. і доп. / А. В. Васюренко. – К. : Знання, 2008. – 324 с.
5. Живко З. Б. Банківська діяльність : навч. посібник / З. Б. Живко. – К. : Алерта, 2012. – 247 с.
6. Закон України « Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. №679 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 №2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
8. Капран В. І. Банківські операції : навч. посіб. / В. І. Капран, М. С. Кравченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
9. Ковальчук К. Ф. Банківські операції : навч. посіб. / К. Ф. Ковальчук, І. В. Вишнякова, Л. М. Савчук, І. Г. Сокиринська. – К. : ЦУЛ, 2013. – 326 с.
10. Копилюк О. І. Банківські операції : навч. посіб. / О. І. Копилюк, О. М. Музичка. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Кондор, 2012. – 536 с.
11. Косова Т. Д. Банківські операції : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 372 с.
12. Коцовська Р. Р. Банківські операції : навч. посіб. / Р. Р. Коцовська, О. П. Павлишин, Л. М. Хміль. – К. : УБС НБУ: Знання, 2010. – 390 с.

13. Крупка М. І. Банківські операції : підручник / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, Н. Г. Пайтра. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 312 с.
14. Прасолова С. П. Банківські операції : навч. посіб. та практ. / С. П. Прасолова, О. С. Вовченко. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 568 с.
15. Скоморович І. Г. Банківські операції : навч. посіб. / І. Г. Скоморович. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 482 с.
16. Череп А. В. Банківські операції : навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2008. – 410 с.

3. ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Задача 1

За гіпотетичної економіки за перший рік було вироблено 2 тис. столів та 12 тис. стільців, за другий – 2,5 тис. столів та 16 тис. стільців. Ціна одного стола – 100 грн, ціна одного стільця – 20 грн. У якому році обсяг виробництва більший?

Номер	Товар	Ціна за одиницю, грн. за шт.	Кількість, тис. шт.	
			Перший рік	Другий рік
1	Столи	100	2	2,5
2	Стільці	20	12	16
Ринкова вартість			440	570

Розв'язок. Обсяг виробництва у першому році: $100 \cdot 2 + 20 \cdot 12 = 440$ тис. грн.

Обсяг виробництва у другому році: $100 \cdot 2,5 + 20 \cdot 16 = 570$ тис. грн.

Відповідь. Отже, у другому році обсяг виробництва даної економіки більший, ніж у першому, оскільки сукупна ринкова вартість у другому році більша, ніж у першому.

Задача 2

Ви вклали 1000 грн. у банк при річній ставці 5 %. Яку суму ви одержите через два роки?

Розв'язок. За формулою складних відсотків

$A = A_0 (1 + r)^n$, де r – річна ставка, %; n – кількість періодів; A_0 – початковий капітал; A – майбутній капітал.

Відповідь: $1000 - (1 + 0,05) \cdot 2 = 1000 - 1,05 = 1102,5$ грн.

Задача 3

Підприємство «Люба» виготовляє жіночі блузи (тис. од. на рік) і діє на ринку монополістичної конкуренції. Граничний виторг підприємства описується формулою $MR = 20 - Q$, а зростаючий відрізок кривої граничних витрат — формулою $MC = 3Q - 10$. Якщо мінімальне значення довгострокових середніх витрат (LAC) дорівнює 11 грош. од., то який буде надлишок виробничих потужностей у підприємства?

Розв'язок. Обсяг виробництва, що максимізує прибуток підприємства, задається умовою $MR = MC$. Звідси маємо оптимальний обсяг виробництва для умов монополістичної конкуренції:

$$20 - 2Q = 3Q - 10, Q_{м.к.} = 6.$$

Якби підприємство діяло на ринку досконалої конкуренції, то у довгостроковому періоді обсяг виробництва задавався би умовою

$$P = MR = MC = LAC \min. \text{ Тоді } 3Q - 10 = 11, \text{ звідси } Q_{д.к.} = 7.$$

Отже, недовантаження виробничих потужностей становить

$$Q_{д.к.} - Q_{м.к.} = 1 \text{ (тис. од. річного випуску).}$$

Задача 4

У таблиці наведено дані про загальні витрати підприємства на виробництво продукції. Визначте величини всіх сукупних, середніх і граничних витрат. Побудуйте криві середніх сукупних, середніх змінних, середніх постійних і граничних витрат.

Обсяг виробництва виробів за одиницю часу	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальні витрати, грош. од.	40	80	102	118	130	144	160	180	203	234	280	348

Розв'язок. Розв'язок задачі оформимо у вигляді таблиці.

Обсяг виробництва виробів за одиницю часу	ТС	TFC	TVC (гр. 2 – гр. 3)	МС	АТС (гр. 2 : гр. 1)	AFC (гр. 3 : гр. 1)	AVC (гр. 4 : гр. 1)
0	40	40	0	—	—	—	—
1	80	40	40	40	80	40	40
2	102	40	62	22	51	20	31
3	118	40	78	16	39,3	13,3	26
4	130	40	90	12	32,5	10	22,5
5	144	40	104	14	28,8	8	20,8
6	160	40	120	16	26,7	6,7	20
7	180	40	140	20	25,7	5,7	20
8	203	40	163	23	25,4	5	20,4
9	234	40	194	31	26	4,4	21,6
10	280	40	240	54	28	4	24
11	348	40	308	68	31,6	3,6	28

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДІ НА ПИТАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТА

Знання студента на державному екзамені оцінюються за стобальною шкалою з наступним переведенням балів до національної шкали та шкали ECTS, яке здійснюється в такому порядку:

Рівні навчальних досягнень студентів	Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів
1	2	3
I. Початковий	2	Студент не володіє значною частиною навчального матеріалу та основних фундаментальних положень, допускає суттєві помилки у відповідях на питання, а також не орієнтується у розв'язанні практичних завдань
II. Середній	3	Студент посередньо відповідає на окреме питання, здатний відтворити основну частину навчального матеріалу теми, однак його відповіді мало аргументовані, студент слабко застосовує теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань. Самостійно вирішує нескладні практичні завдання.
III. Достатній	4	Студент твердо знає предмет, основну літературу за програмою дисципліни, може самостійно логічно висвітлити окреме питання, зіставляти, систематизувати інформацію, сформулювати та аргументувати власну точку зору, при цьому за деякими показниками є недоліки непринципового характеру, якість відповіді студента у відношенні точності і чіткості викликає зауваження чи виправлення. Повністю вирішує практичні завдання, однак припускається незначних неточностей в розрахунках або в оформленні

<p>IV. Високий</p>	<p>5</p>	<p>Студент має глибоке і вичерпне знання предмету, за повну, чітку самостійну, логічно аргументовану відповідь та можливі додаткові питання викладача. Студент повинен продемонструвати, ґрунтовні знання матеріалу, які базуються на основній та додатковій літературі курсу, орієнтуватися в спірних поглядах науковців у трактуванні даного питання, під час відповіді посилається на чинне законодавство застосовуючи необхідну термінологію. Правильно вирішує практичні завдання, вміє вільно застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, висновки й пропозиції аргументовані й оформлені належним чином</p>
---------------------------	-----------------	---

Оцінка **«Відмінно»**. Відповідь студента базується на рівні самостійного мислення з елементами творчого підходу. Знання структури курсу, теми викладеного питання, вміння скласти розгорнутий план з поставленого питання, вміння користуватись понятійним апаратом, точність формулювань, вміння синтезувати знання з декількох тем, грамотне і логічне викладення матеріалу. Студент володіє різнобічними навичками і методами розв'язання поставленої задачі, показує глибокі знання із спеціальності, вміння самостійно викладати їх зміст, робити узагальнюючі висновки.

Оцінка **«Дуже добре»**. Відповідь будується на рівні самостійного мислення. Знання структури курсу. Дає відповіді на запитання грамотно і по суті. Програмний матеріал освоєно. Можливі несуттєві проблеми в освоєнні деяких неосновних питань. Студент володіє різнобічними навичками і методами розв'язання поставленої задачі, показує глибокі знання із спеціальності, вміння самостійно викладати їх зміст.

Оцінка **«Добре»**. Відповідь будується на рівні самостійного мислення. Добрі знання структури курсу. Дає відповіді на запитання грамотно і по суті. Володіє навичками і методами виконання практичних завдань. Програмний матеріал освоєно. Можливі несуттєві проблеми в освоєнні деяких основних питань. Студент вміє використовувати свої знання для аналізу сучасної дійсності, показує знання з спеціальності та іншої передбаченої програмою літератури.

Оцінка **«Задовільно»**. Знання основної частини програмного матеріалу курсу. Вміння розкрити основні напрямки соціально-економічного розвитку народного господарства країни. Вміння пов'язати теоретичні положення дисципліни з рішенням практичних завдань на підприємствах галузі.

Знання основних напрямлень підвищення ефективності виробництва на підприємстві.

Оцінка **«Достатньо»**. Знання структури курсу. Знає зміст основних категорій дисципліни. Студент не знає значної частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки.

Оцінки **«Незадовільно»**. Студент не знає значної частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, не знає змісту основних категорій.

5. КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Акціонерне товариство – основна організаційна форма підприємства, яке виникає і здійснює господарську діяльність на основі залучення (централізації) грошових коштів юридичних і фізичних осіб шляхом випуску і продажу акцій.

Акція – цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує пайову (майнову) участь у статутному фонді акціонерного товариства, членство в ньому та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденда, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Безробіття – соціально-економічна ситуація в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботи, яку вони здатні виконувати, що обумовлено переважанням пропозиції над попитом на робочу силу.

Біржа – загальноекономічна категорія, відображає сукупність економічних відносин постійно функціонуючого ринку, на якому концентрується інформація про той чи інший товар (попит і пропозиція, якісні характеристики тощо), відбувається його купівля продаж за зразками, формуються ціни, а також здійснюється торгівля цінними паперами та іноземною валютою.

Бухгалтерські витрати (собівартість продукції) – виражені в грошовій формі поточні витрати фірми на виробництво і реалізацію продукції.

Валовий дохід – реалізований чистий продукт: різниця між виручкою від реалізації продукції і поточними матеріальними витратами та амортизаційними відрахуваннями; фонд оплати праці і валовий прибуток підприємства.

Валовий продукт підприємства – маса вироблених матеріальних благ і послуг у грошовому виразі за певний період (місяць, квартал, рік і т.д.).

Валюта – в економічному розумінні вживається для визначення типу грошової системи, яка діє в даній країні (золотий, паперовий), а також грошової одиниці даної країни.

Вартість – уречевлена в товарах праця; виражає відносини між товаровиробниками з приводу затрат їхньої праці на виробництво продуктів, якими вони обмінюються як товарами.

Вартість додаткова – вартість, створена працівником понад вартість його робочої сили і безкоштовно привласнена власником засобів виробництва.

Вартість мінова – кількісна пропорція, в якій споживні вартості одного роду обмінюються на споживні вартості іншого роду.

Відтворення – постійне відновлення, безперервне повторення процесу виробництва. Розрізняють просте відтворення, якщо обсяг виробництва не змінюється, й розширене відтворення, коли масштаби виробництва збільшуються. Розширене відтворення включає відтворення: сукупного суспільного продукту; робочої сили; виробничих відносин; природних ресурсів.

Виробнича інфраструктура – комплекс галузей, які обслуговують основне виробництво і забезпечують ефективну економічну діяльність на кожному підприємстві і в народному господарстві в цілому.

Витрати виробництва – затрати фірм на виплату заробітної плати найманим працівникам, придбання сировини і матеріалів, палива та енергії, амортизацію основного капіталу тощо.

Власність – відносини, що виникають між людьми з приводу привласнення матеріальних і духовних благ. Включає такі групи відносин: відносини з приводу привласнення умов виробництва і його результатів; відносини господарського використання майна; економічні форми реалізації відносин власності.

Гранична корисність – додаткова корисність або задоволення, одержане від споживання додаткової одиниці товару.

Гроші – загальний еквівалент, який виділився з ряду товарів у процесі розвитку мінової форми вартості.

Грошовий обіг – безперервний рух грошей у сфері обігу та їх функціонування як засобу обігу й платежу.

Дивіденд – частина прибутку акціонерного товариства, яка розподіляється серед акціонерів пропорційно їх вкладеному капіталу; дохід, що виплачується на акцію.

Еластичність попиту – ступінь зміни попиту на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

Еластичність пропонування – ступінь зміни пропонування на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

Зайнятість – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству і, як правило, приносить заробіток (трудоий дохід).

Закон спадної граничної корисності – закон, згідно з яким при збільшенні споживання певного товару його гранична корисність зменшується.

Заробітна плата – об'єктивно необхідний для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва обсяг вираженої в грошовій формі основної частини життєвих засобів, що відповідає досягнутому рівневі розвитку продуктивних сил і зростає пропорційно підвищенню ефективності праці трудящих.

Засоби виробництва – предмети і засоби праці.

Земельна рента – економічна форма реалізації права власності на землю (та її природні ресурси); частина прибутку, створеного в процесі підприємницької діяльності, яка виступає у формі плати за користування землею.

Інвестиції – сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі та сфери економіки.

Інфляція – процес переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових грошей, що веде до їх знецінення та додаткового перерозподілу національного доходу й національного багатства на шкоду переважної більшості населення.

Інфраструктура ринку – система державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ), технічних засобів, що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин, забезпечують їх ефективну взаємодію.

Капітал основний – частина промислового капіталу, яка зберігає свою натурально–речову форму протягом багатьох виробничих циклів, поступово зношується і частинами у міру зносу переносить свою вартість на готову продукцію, повертається фірмі у грошовій формі частинами після реалізації виробленої продукції.

Капітал оборотний – частина промислового капіталу, яка повністю споживається протягом одного виробничого циклу, а значить, повністю переносить свою вартість на вироблену продукцію і повертається фірмі у грошовій формі після кожного кругообігу.

Командно – адміністративна (централізовано – планова) економіка – економічна система, заснована на суспільній (державній) власності, з централізованим державним регулюванням економічних процесів.

Конкуренція – процес суперництва між товаровиробниками, постачальниками і покупцями товарів за найвигідніші умови їх виробництва та реалізації.

Кон'юнктура – сукупність ознак, що характеризують поточний стан економіки в певний період.

Кооператив – добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської й іншої діяльності.

Кредит – система економічних відносин, спрямована на мобілізацію тимчасово вільних коштів і передачу їх на потреби розширеного відтворення.

Масштаб цін – маса золота, яка міститься в грошовій одиниці та її складових частинах.

Межа виробничих можливостей – максимально можливий обсяг виробництва конкретного товару або виду послуг при наявних ресурсах і знаннях, які має у своєму розпорядженні конкретна економіка, і визначених обсягах виробництва інших товарів і послуг.

Нагромадження – використання частини національного доходу на збільшення основних і оборотних фондів, а також страхових запасів.

Натуральне виробництво – господарство, в якому продукти праці призначаються для задоволення власних потреб безпосередніх виробників життєвих благ, для внутрішньогосподарського споживання.

Норма нагромадження – відношення коштів, що спрямовуються на нагромадження, до всього додаткового продукту.

Норма прибутку – відношення прибутку до вкладеного капіталу, виражене у відсотках.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк, з виплатою фіксованого щорічного відсотка.

Оборот капіталу – процес постійного відновлення руху капіталу, в результаті якого вся величина авансованих грошових коштів повністю повертається до своєї вихідної форми.

Основне виробництво – галузі матеріального виробництва, де безпосередньо виготовляються предмети споживання і засоби виробництва.

Підприємець – суб'єкт пошуку і реалізації нових можливостей у генеруванні, освоєнні новаторських ідей, розробці якісних продуктів і технологій, здійсненні нововведень і опануванні перспективними факторами розвитку, знаходженні нових способів обслуговування споживачів, пошуку нових сфер прикладання капіталу.

Підприємництво – самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність щодо виробництва продукції, використання

послуг та здійснення торговельної діяльності з метою одержання прибутку.

Попит –потреба, забезпечена грошима.

Праця – цілеспрямована, свідома діяльність людини, спрямована на створення необхідних для задоволення особистих і суспільних потреб матеріальних і духовних благ, а також інша діяльність, обумовлена суспільними потребами.

Прибуток бухгалтерський – різниця між виручкою фірми від реалізації продукції і грошовими (реально оплаченими) затратами фірми на її виробництво і реалізацію.

Прибуток економічний – надлишок валового доходу над економічними витратами, тобто над всіма здійсненими і можливими, але упущеними затратами.

Продукт додатковий – надлишок над необхідним продуктом.

Продуктивність праці – затрати конкретної праці на одиницю виготовленого продукту; результативність, ефективність праці.

Продуктивні сили – засоби виробництва і трудові ресурси, що їх використовують у виробництві.

Пропонування – сукупність товарів, які представлені на ринку.

Ринкова економіка – економіка, яка характеризується приватною формою власності на економічні ресурси й використанням ринкового механізму для регулювання економіки.

Ринковий механізм – механізм взаємозв'язку та взаємодії основних елементів ринку: попиту, пропонування конкуренції та ціни.

Ринок – спосіб організації економічного життя, сфера товарного обігу, місце де здійснюється купівля – продаж; сукупність економічних відносин у сфері обміну між усіма виробниками і споживачами, покупцями і продавцями даного товару.

Робоча сила – здатність людини до праці, або сукупність її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ.

Соціальна інфраструктура – нематеріальне виробництво, де створюються нематеріальні форми багатства.

Соціальні фонди держави – фонди спільного задоволення потреб (освіта, охорона здоров'я тощо) і фонди для непрацездатних.

Споживчий кошик – набір товарів і послуг, розрахований за нормами і нормативами споживання і забезпеченості людини першочерговими життєвими засобами.

Структурне безробіття – безробіття, обумовлене невідповідністю структури пропонування праці структурі попиту.

Товар – зовнішній предмет, продукт праці й природи, річ, що задовольняє завдяки своїм властивостям певні потреби людини й призначається для обміну шляхом купівлі–продажу на ринку.

Товарне виробництво – виробництво, в якому продукти праці призначаються не для власного споживання, а для обміну через ринок шляхом купівлі – продажу.

Фінанси – сукупність економічних відносин, пов'язаних із системою утворення та використання фондів грошових ресурсів для задоволення потреб розширеного відтворення на основі розподілу й, передусім, національного доходу.

Фонд нагромадження – частина доходу, яка використовується для розширеного відтворення.

Ціна – грошова форма виразу вартості товару.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають відносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.